

Mâtürîdî Semerkant'ta Ehl-i Sünnet Kelâmı, çev. Özcan Taşçı (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 557 sayfa, Isbn: 978-9756329986

Doç. Dr. Muhammet Aydın | ORCID: 0000-0002-0099-9024 | maydin@gumushane.edu.tr

Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Gümüşhane, Türkiye

ROR ID: 00r9t7n55

Öz

Alman İslam bilimci Ulrich Rudolph'un incelemesini ve kritiğini yapacağımız bu eser temelde kendisinin doçentlik çalışmasına dayanmaktadır. Yazar çalışmanın amacını, Mâtürîdî'nin düşünce sistemini karakterize etmek ve İslam Kelâm tarihindeki konumuna yerleştirmek şeklinde açıklamaktadır. Coğrafi olarak bu inceleme, Mâverâünnehir bölgesi ve Semerkant şehri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bölgenin özelliği çok erken devirlerde diğer tüm İslami cereyanlar üzerinde hâkimiyet kuran bir Hanefî kelâmının oluşmasıdır. Bu kelâm ekolünün temsil ettiği düşünce bölgenin resmi inanç sistemini belirlemektedir. Mâtürîdî'nin farkı ya da özgünlüğü onun öğrettiği düşüncenin geleneksel kelâmı ile pek de uyum sağlamadığıdır. Zira onun düşüncesi, araştırmamızın da ortaya koyacağı gibi geleneksel kelâm sistemini değiştirmiştir.

Anahtar Kelimeler

Kelam, Semerkant, Mâtürîdî, Oryantalizm, Ulrich Rudolph

Atıf Bilgisi

Aydın, Muhammet. "Mâtürîdî Semerkant'ta Ehl-i Sünnet Kelâmı, çev. Özcan Taşçı (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 557 sayfa, Isbn: 978-9756329986". *Akademik-Us* 14 (Aralık 2023), 139-146.

Geliş Tarihi	13.11.2023
Kabul Tarihi	17.12.2023
Yayın Tarihi	28.12.2023
Değerlendirme	İki İç Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
Etik Bildirim	ilahiyatdergisi.etik@artvin.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Ahl al-Sunnah Kalām in Mâturîdî Samarkand, trans. Özcan Taşçı (Istanbul: Litera Publishing, 2017), 557 pages, Isbn: 978-9756329986

Assoc. Prof. Muhammet Aydin | ORCID: 0000-0001-7146-5719 | maydin@gumushane.edu.tr

Gümüşhane University, Faculty of Theology, Basic Islamic Studies, Gümüşhane, Türkiye

ROR ID: 00r9t7n55

Abstract

This work, which will be analyzed and critiqued by the German Islamic scholar Ulrich Rudolph, is based on his associate professorship work. The author explains the purpose of the study as characterizing al-Mâturîdî's thought and situating it in the history of Islamic theology. Geographically, this study focuses on the region of the Mâverānaynehir and the city of Samarkand. This region is characterized by the early formation of a Hanafi school of theology that dominated all other Islamic movements. The thought represented by this school of theology determined the official belief system of the region. The difference or originality of al-Mâturîdî is that the thought he taught did not fit well with traditional theology. His thought, as this study will show, changed the traditional theological system.

Keywords

Kalam, Samarkand, Mâturîdî, Orientalism, Ulrich Rudolph

Citation

Aydin, Muhammet. "Ahl al-Sunnah Kalām in Mâturîdî Samarkand, trans. Özcan Taşçı (Istanbul: Litera Publishing, 2017), 557 pages, Isbn: 978-9756329986". *Akademik-Us* 14 (December 2023), 139-146.

Date of Submission	13.11.2023
Date of Acceptance	17.11.2023
Date of Publication	28.12.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two Internal
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ilahiyatdergisi.etik@artvin.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Alman İslam bilimci Ulrich Rudolph'un incelemesini ve kritiğini yapacağımız bu eser temelde kendisinin doçentlik çalışmasına dayanmaktadır.¹ Yazar çalışmanın amacını, Mâtürîdî'nin düşünce sistemini karakterize etmek ve İslam Kelâm tarihindeki konumuna yerleştirmek şeklinde açıklamaktadır. Coğrafi olarak bu inceleme, Mâverâünnehir bölgesi ve Semerkant şehri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bölgenin özelliği çok erken devirlerde diğer tüm İslami cereyanlar üzerinde hâkimiyet kuran bir Hanefî kelâmının oluşmasıdır. Bu kelâm ekolünün temsil ettiği düşünce bölgenin resmi inanç sistemini belirlemektedir. Mâtürîdî'nin farkı ya da özgünlüğü onun öğrettiği düşüncenin geleneksel kelâmla pek de uyuşmadığıdır. Zira onun düşüncesi, araştırmamanın da ortaya koyacağı gibi geleneksel kelâm sistemini değiştirmiştir.²

Rudolph'un eseri giriş, üç bölüm, değerlendirme ve eklerden oluşmaktadır. Giriş kısmında yazar Mâtürîdî'yi üç yönü üzerinden ele almaktadır: "Bilinmeyenin şöhreti, Ebû Hanîfe'nin sadık bir takipçisi olarak ve Eş'arî'nin doğudaki rakibi olarak"

Birinci bölüm "Tarihsel arka plan ve koşullar: Kuzeydoğu İran'da Hanefî Geleneği" şeklinde başlıklandırılmıştır. Burada yazar dokuzuncu yüzyıl Hanefî kelâmının ağırlığından söz ederken Osman el-Bettî'ye gönderilen ilk Risâle'nin oldukça ciddiye alınan ve gelecekteki ictihad hareketi açısından da verimli bir metin olduğunu ifade etmektedir. Bu risâlede birçok önemli soruna muhatapların anlayabileceği şekilde değinilmektedir. Bununla birlikte delil getirme yönteminin tam açık olmadığı gözlenmektedir. Zira Ebû Hanîfe, sonuç kısmındaki değerlendirmenin de ortaya koyduğu gibi sorunlar hakkında kendi tezlerinin delillerini detaylarıyla belirtmeden genel olarak kabul edilen görüşü ileri sürer. Bu da sonraki nesillere, meselelerin çözümüne nüfuz etmede belki de geniş bir alan bırakılmasında önemli bir sebep teşkil etmiştir.³

Yazar üçüncü/dokuzuncu yüzyılda yaşanan bir takım gelişmelerden söz ederken kelâmdaki durgunluk ve kaynaklardaki yetersizliklere temas eder. Şöyle ki, 3./9. yüzyılın ortasında ve sonrasında Mâverâünnehir kelâmının gelişme yolunda çok da fazla bir ivme kazandığı söylenemez. Fakat bu aynı zamanda başka bir yerde çok hızlı ilerleyen kelâmi ekol oluşturma yönündeki gelişmenin geciktiği anlamına gelmektedir. Zira tam da bu yüzyılda Kelâm ilmi Irak'ta muazzam bir gelişme göstermiştir. Orada çok hararetli kelâmi tartışmalar yapılmakta ve Mihne'nin bir sonucu olarak derin siyasal çekişmelerin içerisinde düşülmüştür. Ancak bunun önemli bir sonucu olarak düşünsel cephe ayrışmış ve her ekol kendi öğretisinin sınırlarının nerede başlayıp sona erdiğini de tam olarak anlamıştır. Söz konusu arka planın neyle sonuçlandığını kendisinden takip edelim: "4./10. yüzyılda Eş'arî ve Mâtürîdî tarafından belirlenen kelâmi hükümler için önemli olan Mâverâünnehir açısından zamansal boyuttaki bu gecikmenin göz önünde bulundurulması gerekecekti. Eş'arî Irak'ta yüz yıllık tartışmalar içerisinde büyüdüğünden çerçevesi belirlenmiş

¹ Ulrich Rudolph, *Semerkant'ta Ehl-i Sünnet Kelâmı Mâtürîdî*, çev. Özcan Taşcı, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 9.

² Ulrich Rudolph, *Semerkant'ta Ehl-i Sünnet Kelâmı Mâtürîdî*, 19.

³ Ulrich Rudolph, *Semerkant'ta Ehl-i Sünnet Kelâmı Mâtürîdî*, 67.

dolayısıyla teşekkül etmiş düşünsel bir sistemle uğraşmak durumundayken, Mâtürîdî ise buna karşın kendi tanımlamalarını ve sınırlarını doğru şekilde tespit edeceği bir bölge ile karşılaşmıştır. Yani o, Eş'arî'nin aksine bir Kelâm sistemi oluşturmak durumundaydı.⁴

Rudolph, Mâtürîdî'nin muhataplarının düşüncelerine oldukça vâkîf bir bilgin profiline sahip olduğunu düşünmektedir. Bu, fikirlerini inşa etmede kendisine yardımcı olmuştur. Yazara göre o, gerek Verrâk'ın eleştirisiyle gerekse de sistematik düşünceyle ilgili olarak az ya da çok İbn Ravendî'nin cazibesine kapılmıştır. Burada şaşırtıcı olanı, sistematik delillerin benimsenmesidir. Bunun sonucu olarak Mâtürîdî peygamberliği oldukça rasyonel olarak temellendirmiş ve kültür kuran bir olgu olarak anlamıştır. Bu anlayış onun kendi Kelâm sistemine fazla uymaktadır. Mâtürîdî bizzat kendi mezhep mensupları tarafından karalanan birisinden hiç tereddüt etmeden ilham almaktan çekinmemiştir.⁵

Rudolph, Mâtürîdî'nin kelâm klasiği olan *Kitâbu't-Tevhîd*'in önemi hakkında tespitlerini üç maddede toplamaktadır. İlki, *Kitâbu't-Tevhîd* ile birlikte İslam kültür çevresinden günümüze kadar ulaşan en eski hülâsa bir Kelâm eseriyle karşılaşmış olduk. Mâtürîdî'nin metni kendi türünde İslam'da sahip olduğumuz ilk eser olduğundan bu yönüyle bile özel bir konuma sahiptir. Bundan bağımsız olarak eserin elde ettiği başarının doğru olarak takdir edilmesi için coğrafi koşullara da dikkat edilmesi gerekir. Zira Mâtürîdî bir Mu'tezilî değildi ve Irak'ta sağlam bir Kelâm ilmini hazır olarak bulmamıştı. O Semerkant'ta yaşıyordu ve Kelâm geleneği açısından bir Hanefiydi. Burada kitaplar/metinler *Fıkhu'l-Ebsat* ve *Kitâbu Sevâdi'l-A'zam* tarzında yazılıp bu yönleriyle tanınmaktaydılar. *Kitâbu't-Tevhîd* bunlarla karşılaştırıldığında konu bolluğu, yapısal bölümlenme ve delil getirme yöntemleri açısından onunla birlikte ne derece bir nitelikli sıçrama yapıldığı anlaşılacaktır.

İkinci değerlendirme ise Mâtürîdî'nin fikirsel gelişimi içerisinde geçici bir taslak ve rastlantısal bir görünüm arz etmemesidir. Her şey üstadın geç dönemine ait, öğretisinin büyük oranda bir araya getirildiği bir eserle muhatap olduğumuza işaret etmektedir. Öğretinin eserde bu kadar sistematik olarak toplanması onun birçok ön çalışmaya dayanması sebebiyledir. Metnimizle ilgili üçüncü bir aydınlatıcı husus ise geç dönem Mâtürîdî geleneğine borçluyuz. Burada Mâtürîdî'yle alakalı olarak karşılaştığımız reaksiyon ve yorumlar *Kitâbu't-Tevhîd*'in uzun süre Mâtürîdî'liğin temel bir kitabı olarak kaldığını ispatlamaktadır.⁶

Kitabın üçüncü bölümünde Rudolph, *Kitâbu't-Tevhîd*'in yapısı hakkında şu yorumda bulunmaktadır: *Kitâbu't-Tevhîd* tespit ettiğimiz üzere Mâverâünnehir'in eski tüm Kelâm eserlerinden hacim, düşünsel zenginlik ve metot itibarıyla daha üstündür. Zira o bir takım önemli inanç öğretilerini öne çıkarıp onları sağlam formüllerle sunmak ile kendisini sınırlandırmamıştır. Aksine onun amacı İslam Kelâmını adım adım ölçmek, böylece İslam Kelâmının kesin delillerle kabul edilebilecek bir yapıda olduğunu göstermektir. Onun izinde

⁴ Rudolph, *Semerkant'ta Ehl-i Sünnet Kelâmı Mâtürîdî*, 129.

⁵ Rudolph, *Semerkant'ta Ehl-i Sünnet Kelâmı Mâtürîdî*, 262.

⁶ Rudolph, *Semerkant'ta Ehl-i Sünnet Kelâmı Mâtürîdî*, 307.

yürüdüğü Hanefî kelâm ekolünden farkı açıktı. Onun eseri Mâverâünnehir Hanefî geleneğinde yerleşik olduğundan tamamen farklı bir biçimde iki bölüme ayrılmaktadır.⁷ İlkinde Mâtürîdî Hanefî meslektaşlarından ayrı, tek başına yeni bir alana ayak basmaktadır. Zira o burada daha önce neredeyse hiç tartışılmayan meselelere çözümler bulmak durumundaydı ki, bu çözümler konusunda daha önce çalışılmış elle tutulur hiçbir konseptin bulunmadığı tespit edilmektedir. İkinci bölümde ise Kelâm arazisi uzun zamandır oldukça güvenilir bir hale gelmişti. Burada her Hanefînin uyacağı, daha doğrusu Semerkant ekolü içerisinde uygun bir referans olduğunda uymak zorunda kalacağı içerikle alakalı yönergeler mevcuttu.⁸

Yazara göre Mâtürîdî'nin çözümlerinde orta yolu koruduğu söylenebilir. Söz gelimi insanla ilgili olarak Mâtürîdî her iki eylem gücünü, yaratıcı ile onun yarattığının/insanın bu eylemdeki beraberce yaptıkları etkiyi zarif bir şekilde açıklamak için bir model tasarlamıştır. En sonunda Tanrı'yla alakalı görüşlerin dengeli olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Zira Mâtürîdî bir yandan Ehli hadisin talep ettiği şekilde Tanrı'nın her şeyden tamamen bağımsız ve özgür olduğunu anlatırken, diğer yanda ise Mu'tezile'nin rasyonel anlayışı çerçevesinde Tanrı'nın eylemlerinin anlaşılmasına imkân sağlamıştır. Çeşitli fikir ve taleplerin dengeli bir tarzda sunulduğu gözlemlenmektedir. Bu dengeli sunuş ise en açık şekilde sentez teolojisi/kelâmî olarak anlaşılabilen *Tanrı'nın hikmeti* konseptinden ortaya çıkmaktadır.⁹ Yazarın Mâtürîdîliğin Eş'arîlikle olan diyalektik ilişkisiyle ilgili olarak tespitleri çarpıcıdır. Hanefî Kelâmı Mâverâünnehir'de iki defa sarsıntıya uğramıştır. Bunun sonucunda o, nitelik olarak değişime maruz kaldı. Bunlardan ilki 4/10. yüzyılda Mu'tezile'nin ortaya çıkmasıdır ki, Mâtürîdî onlara karşı kendi kelâmını teşkil etmiştir. 5/11. yüzyılda ise Eş'arîlerin meydan okumasıydı ki, bunun sonucunda da Mâtürîdîlik ekol olarak teşekkül etmiştir.¹⁰

Sonuç olarak Rudolph'un eseri Mâtürîdî'nin beslendiği ortam ve kaynaklar açısından doyurucu nitelikte olup Mâtürîdî üzerine çalışan araştırmacılar adına önemli referans olabilecek keyfiyettir. Yazarın müellifi doğru anlamak adına derin bir sondaj çalışması yaptığı anlaşılmaktadır. Mâtürîdî ve onun ekolünün teşekkülünü anlamak bakımından hangi komşu ekollerden etkilendiğini tespit etmeye çalışması da oldukça değerlidir. Mâtürîdî'nin yetiştirdiği geleneğin tüm imkânlarını kullandığı ve onlardan beslendiği görülmektedir. Dolayısıyla onun hakikata ulaşmada ideolojik/mezhebi engellere takılmadığı anlaşılmaktadır.

Bu eserin Mâtürîdî çalışmalarına ve Mâtürîdî kelâmına katkı sunacağı aşîkârdır. Zira onun etkilendiği kaynaklara dair önemli tespitler içermektedir. Ayrıca eseri dilimize çeviren Prof. Dr. Özcan Taşcı'ya ve bu eseri yayımlamakla tüm okurların istifade etmesine

⁷ Yazarın bahsettiği bölümlerin ilki Tanrı'yla ilgili kısımlar iken diğeri insanla ilgili konulardır. Rudolph, *age*, 348.

⁸ Rudolph, *Semerkant'ta Ehl-i Sünnet Kelâmı Mâtürîdî*, 350.

⁹ Rudolph, *Semerkant'ta Ehl-i Sünnet Kelâmı Mâtürîdî*, 507.

¹⁰ Rudolph, *Semerkant'ta Ehl-i Sünnet Kelâmı Mâtürîdî*, 517.

vesilen olan Litera Yayıncılığın yöneticilerine ve çalışanlarına müteşekkir olduğumuz da bilinmelidir. Eserin kültür ve akademi hayatımıza önemli bir katkı sunduğu unutulmamalıdır.